

Грищенко Світлана<https://orcid.org/0000-0002-7981-3578>

Доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: intensiv3000@meta.ua

Єфремова Олена<https://orcid.org/0000-0002-2085-9088>

Кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права, філософії та політології,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: Yefremova111999@gmail.com

Грищенко Олександра<https://orcid.org/0000-0002-3725-8094>

Кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри права, філософії та політології,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: pravo3000@bigmir.net

ЗАГАЛЬНІ ПОНЯТТЯ ТА ДЕТЕРМІНАНТИ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Проблема. Процес формування правової культури, правової обізнаності та правової свідомості українських здобувачів вищої освіти потребує пошуку нових шляхів реалізації та їх актуалізації в сучасних умовах. Провідна роль у формуванні правової культури здобувачів вищої освіти належить українським університетам. Вітчизняними вищими розробляються змістові й правові основи правової культури (на рівнях бакалаврату та магістратури), а також формується правова обізнаність і юридичне мислення здобувачів освіти.

Метою пропонованої розвідки є визначення загальних понять та детермінант процесу формування правової культури здобувачів вищої освіти вітчизняних університетів.

Методологія дослідження: базується на загальних принципах філософії, базових сучасних положеннях педагогічної науки, психології і відображає сутність і зміст формування правової культури здобувачів вищої освіти бакалаврату та магістратури різних спеціальностей.

Об'єкт дослідження: освітній процес в закладах вищої освіти України.

Наукова новизна. Обґрунтовано, що загальними поняттями та детермінантами правової культури здобувачів вищої освіти різних спеціальностей є правова освіта, правова обізнаність, правова грамотність, правова свідомість.

Висновки. 1. На сучасному етапі у теорії і методиці навчання існує потреба більш чіткого визначення щодо загальних понять та детермінант «правова культура», «правова обізнаність», «правова свідомість» і «правова грамотність». 2. Загальними поняттями та детермінантами правової культури здобувачів вищої освіти визначено правову освіту, правову обізнаність, правову грамотність, правову свідомість. 3. Провідна роль у формуванні правової культури здобувачів вищої освіти належить українським університетам, що розробляють змістові й правові основи правової культури (на рівні бакалаврату та магістратури), а також формують правову обізнаність і юридичне мислення. 4. Правова культура є результатом правового виховання. 5. Складовими правового виховання здобувачів вищої освіти є такі: формування в кожного студента системи знань з питань основ держави і права, зв'язок права з навколишньою діяльністю; формування поваги до органів державної влади; прищеплення навичок правової свідомої поведінки; виховання нетерпимості до правопорушень.

Ключові слова: здобувачі вищої освіти, правова освіта, правова культура, правова обізнаність, правова грамотність, правова свідомість.

Постановка проблеми. Актуальність роботи. Актуальна спрямованість формування правової культури здобувачів вищої освіти українських вишів вважається необхідною складовою держави сталого розвитку.

Детермінанта є чинником, що визначає або обмежує процес (в даному дослідженні – формування правової культури здобувачів вищої освіти) [3]. Щодо загального значення даного дослідження, то детермінанта є чинником (або умовою, або причиною), що впливає на формування правової культури та правової обізнаності української студентської молоді.

Проблема. Глумачний словник української мови визначає детермінанту як причину, що визначає виникнення або явища, або є визначальною ознакою якогось об'єкта [3]. Для даного дослідження процесу формування правової культури здобувачів вищої освіти детермінанта є важливим поняттям.

Провідна роль у формуванні правової культури та правової обізнаності здобувачів вищої освіти належить українським університетам, що розробляють змістові й правові основи правової культури (на всіх рівнях), а також формують правову обізнаність і юридичне мислення. Правова культура майбутнього фахівця тісно пов'язана з його потенційним професіоналізмом. Щодо гуманізації сучасних українських університетів, то вона спрямована на формування всебічно розвиненої особистості здобувачів вищої освіти. Необхідно, щоб процес формування правової культури здобувачів освіти в освітньому процесі відбувався як на рівні бакалаврату, так й на рівні магістратури.

Виділення невришених раніше частин загальної проблеми. У процесі фахової підготовки здобувачів вищої освіти існує потреба в правовій культурі та правовій обізнаності студентства різних спеціальностей як на рівні бакалаврату, так і магістратури.

Метою пропонованої розвідки є визначення загальних понять та детермінант процесу формування правової культури здобувачів вищої освіти вітчизняних університетів.

Результати дослідження

Постановка проблеми. Сьогодні процес формування правової культури та правової обізнаності українських здобувачів вищої освіти різних спеціальностей (на рівні бакалаврату та магістратури) перебуває в центрі уваги освітян, проте зазнає суттєвих трансформацій. Актуальності набуває також і процес формування правової свідомості здобувачів вищої освіти. В основі формування правової культури, правової обізнаності, правової грамотності та правової свідомості лежить правове виховання українського студентства.

Аналіз останніх досліджень. Різним аспектам формування правової культури, правової обізнаності та правової свідомості вітчизняних здобувачів вищої освіти присвячено наукові розвідки таких дослідників як-от: Д. Єрмоленко, В. Міхеєвої, О. Кіріяк, А. Кухарчук, Л. Наливайко, О. Пунько, О. Сидоренко, В. Тертишник, О. Ткаченко, А. Фоменко, В. Ченцова та інші. Також варто наголосити на тому, що відсутнє системне дослідження даного напрямку.

Маємо констатувати, що процес формування правової культури, правової обізнаності та правової свідомості вітчизняних здобувачів вищої освіти потребує пошуку нових шляхів реалізації та їхньої актуалізації в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Сучасний науковий дискурс подає визначення дефініції «правова культура». В даному дослідженні використовуємо дефініцію з української правничої енциклопедії (В. Тертишник із співавт., (2023)). Правову культуру визначено як аспект якісного становища правового життя соціуму, позначений сформованістю правових знань, переконань, навичок і дій здобувачів вищої освіти (для даного дослідження) в одній із спільнот соціуму. Правовій культурі притаманна висока якість законодавства, належний рівень сформованості правосвідомості молодого покоління громадян, достатнім рівнем гарантованості та захищеності їхніх прав і свобод та ін. [14]. У даному дослідженні важливо спиратися на таке розлоге визначення.

О. Пунько констатовано, що правова культура – це результат правового виховання. Також правове виховання є основним чинником формування правової культури здобувачів вищої освіти в умовах розбудови правової держави України. Науковець вважає, що правове виховання є комплексним і цілеспрямованим, безперервним і важливим впливом на індивідуальну правосвідомість вітчизняної молоді, яка вчиться у вишах. Результатом правового виховання є високий рівень правової культури для безконфліктної реалізації всіма суб'єктами своїх прав і обов'язків у правовідносинах на рівні соціуму [12]. Погоджуємося з даною тезою. Згідно з нею можна розглядати правове виховання як сукупність правових заходів і способів, їхнім кінцевим результатом стає процес формування правової культури здобувачів вищої освіти.

Безпосередньо з правовою культурою та правовим вихованням пов'язана правова обізнаність. Правовою обізнаністю вважається знання здобувачами вищої освіти власних прав та обов'язків, пов'язаних із розумінням правових механізмів їхнього захисту. Особа, яка має правову обізнаність, розуміє роль права в соціумі, може свідомо захистити себе від неправомірних дій. Правова обізнаність, при наявності суми юридичних знань, є основою для активної громадянської позиції [8].

Ключовими аспектами правової обізнаності є такі: *знання норм* (як розуміння основних положень нормативно-правових актів); *розуміння прав та обов'язків* (що може робити особа та що вона зобов'язана робити); *основні механізми захисту* (знання, при яких обставинах та куди звернутися: до адвоката та ін., якщо права особи порушено); *правова культура* (як процес формування поваги до дотримання нормативно-правових актів та правомірної поведінки).

Правова обізнаність дозволяє здійснювати *самозахист*. Це може захистити як від експлуатації, так і від несправедливості в процесі роботи або життєдіяльності. Правова обізнаність допомагає розвинути *громадянську активність* та брати участь у процесі *зміцнення держави*, що може підвищити рівень правової культури здобувачів вищої освіти як бакалаврату, так й магістратури [8].

Важливим аспектом формування правової культури здобувачів вищої освіти можемо вважати правову свідомість та процес її формування.

О. Кіріак визначає правову свідомість як складний феномен. Науковець визначає ключові моменти правової свідомості. Ними є такі: передбачення правовою свідомістю знань нормативно-правових актів, законів, прав (*розуміння законодавчої обізнаності*); при знанні законів є змога захистити власні права та виконувати власні обов'язки (*розширення прав і свобод*); правова обізнаність гарантує пошук захисту прав, коли вони порушуються (*захист власних прав*); розуміння юридичних наслідків дій як допомога прийняти кращі рішення: особисті, професійні (*прийняття обґрунтованих рішень*); правова обізнаність мінімізує потенційні правові проблеми при дотриманні законів і нормативно-правових актів (*запобігання правовим проблемам*); поінформована в юридичному плані громадськість може виступати за справедливість та притягнення влади до відповідальності за порушення законів (*утвердження правової справедливості*); розуміння законодавства, нормативно-правових актів, прав і обов'язків в процесі професійної діяльності (*професійний контекст*); усвідомлення громадянських обов'язків та прав (*громадянська позиція*); розуміння нових законів і правил під час надзвичайних ситуацій: охорона здоров'я, безпека при настанні стихійних лих (*адаптація під час кризи*); мати знання, як отримати доступ до правової допомоги та ін. під час кризових ситуацій (*доступ до ресурсів*); інтеграція правової обізнаності в програми закладів освіти різних рівнів для навчання здобувачів освіти їхнім правам та обов'язкам (*формальна освіта*) [5].

В. Міхеєва констатує, що вже кілька століть правове виховання українців було залежним від усвідомлення особою правил співжиття в соціумі і вимог законодавчих актів, її законслухняності і норм її поведінки. Також В. Міхеєва доводить, що правове виховання українського народу має два джерела: звичаєве право та традиції української юриспруденції. Звичаєве право – це форма права, норми якої зафіксовані в звичаях. Цей юридичний звичай є правовою нормою, що передує законам [6, 53–57]. Маємо погодитися з даною тезою.

Саме тому, що правове виховання є соціально-правовою та, водночас, педагогічною допомогою здобувачам вищої освіти як бакалаврату, так й магістратури, цей процес має в основі правову свідомість та правову культуру, виховання почуття людської гідності, необхідність розуміння соціальної цінності права. Сучасні дослідники наголошують на потребі профілактики правопорушень здобувачами вищої освіти та подоланні результатів правового нігілізму. До правового нігілізму відноситься ігнорування права взагалі, юридичних норм зокрема та правових цінностей соціуму.

В межах даного дослідження маємо коротко розглянути поняття правової обізнаності. Правовою обізнаністю вважається рівень знань здобувачів вищої освіти (бакалаврату та магістратури різних спеціальностей) про їхні права, свободи та обов'язки. Щодо основних складових правової обізнаності, то ними є такі: знання основ Конституції України та ключових законів нашої країни – знання норм права; розуміння алгоритмів дій у разі порушення власних прав (звернення до поліції, суду або інших правоохоронних органів) – вміння захистити себе; розуміння наслідків за правопорушення – як усвідомлення відповідальності; повага до законів як до інструментів справедливості – усвідомлення цінності права та ін.

Дане дослідження доводить, що високий рівень правової обізнаності вітчизняних здобувачів вищої освіти (як бакалаврату, так і магістратури) стає основою правової держави та громадянського суспільства [8].

Більш розгорнутою є категорія *правової грамотності*. Правова грамотність дозволяє українській молоді розуміти власні права та обов'язки, володіти знаннями чинного законодавства, вміти застосувати норми права у життєдіяльності для захисту своїх інтересів та дотримуватися норм закону. Цей процес є основою для формування правової свідомості. Водночас, це є здатністю орієнтуватися в системі права, дотримуватися справедливості та порядку.

Визначимо складові *правової грамотності*. Ними є такі: розуміння основного Закону України – Конституції, кодексів та інших нормативно-правових актів (*знання законів*); сформоване позитивне ставлення до права, повага до закону (*правова свідомість*); практична навичка застосування правових знань на практиці (договори, захист у суді, соціальна активність) (*правова культура*); вміння брати участь у правотворчому процесі: обговорення законопроектів, захист власних прав (*правова активність*) та ін.

Правова грамотність впливає на важливі соціальні та правові аспекти життя українських здобувачів вищої освіти: допомагає студентській молоді не стати жертвами несправедливості як аспект *захисту від зловживань*; сприяє активній участі бакалаврантів та магістрантів у житті українського суспільства як аспект *розвитку демократії*; навички мирного врегулювання конфліктів як аспект *вирішення конфліктів*; виховання відповідальних та освічених громадян як аспект *посилення громадянського суспільства*.

Підсумовуючи, маємо констатувати, що правова грамотність є життєво необхідним інструментом для впевненого існування в українській державі та, водночас, фундаментом побудови України як правової держави [7]. Погоджуємося з даною тезою. Правова грамотність дозволяє здобувачам вищої

освіти, як майбутнім фахівцям різних галузей, використовувати правові принципи та механізми в професійній діяльності та особистому житті.

Для формування правової культури здобувачів вищої освіти українських вишів важливу роль відіграє *правова освіта*. Правова освіта студентської молоді дозволяє зміцнювати відстоювання прав і інтересів громад різного рівня. Правові знання допомагають активістам ефективніше боротися проти законодавчих і адміністративних порушень на законних підставах та правових знаннях. Правова освіта дозволяє студентству бути більш обізнаним та ефективніше взаємодіяти з урядовими структурами, правоохоронними органами та ін. Ця галузь освіти має сприяти підвищенню загальної обізнаності громадян (розуміння власних прав та обов'язків) [7].

Ще однією детермінантою та загальним поняттям формування правової культури здобувачів вищої освіти вітчизняних університетів є *правова свідомість або правосвідомість*.

Правовою свідомістю є форма суспільної свідомості як відношення особи або суспільної групи, чи суспільства в цілому до чинного законодавства та правового регулювання [4; 11]. Такого ж формулювання дотримується вітчизняний дослідник проблеми Д. Єрмоленко.

Д. Єрмоленко виділено функції правосвідомості як основні напрямки її впливу на правову систему в цілому. Дослідник вважає, що правосвідомість є елементом правової системи. Одним з елементів якої стає права культура [4].

Основними функціями правосвідомості визначено такі: *когнітивну* (пізнавальну); *правотворюючу* (ціннісну); *регулюючу* (настановчу) [4; 11].

В. Тимошенко виокремлено види правової свідомості (буденна, професійна, наукова) [15, 41–46]. Також В. Тимошенко констатує, що правосвідомість – необхідна умова створення норм права та його повної реалізації [15].

Дослідник процесу формування правової свідомості Б. Юськів констатував, що права свідомість громадян нашої країни має в основі розсудливість, законслухняність, толерантність, взаємоповагу [16]. Це свідчить про те, що український народ завжди був прихильником мирного розв'язання конфліктів, без застосування воєнних дій.

М. Брижко зауважує, що формування правової культури українського народу потребує більш глибокого вивчення правосвідомості та правової культури [2, 83–88]. Погоджуємося з даною тезою. Вважаємо, що для здобувачів вищої освіти різних спеціальностей формування правової культури є необхідною складовою освітнього процесу взагалі.

С. Богачов обґрунтовує потребу переорієнтації українського правового поля на систему європейських загальнолюдських та правових цінностей, зокрема і європейської сучасної правової культури [1, 43–48]. Зауважимо, що існує чимало труднощів у формуванні правової культури здобувачів вищої освіти, викликаних агресивним нападом на нашу країну росії та умовами воєнного стану сьогодні.

Загальне поняття «правова культура», що розуміють у аксіологічному значенні, визначено як систему правових цінностей в правовій сфері. А у структурно-функціональному значенні – це система елементів правової реальності з виділенням різних аспектів правової культури.

О. Сидоренко, А. Кухарчук, О. Ткаченко наголошують, що права культура є системою правових цінностей, які мають відповідати рівню правового прогресу суспільства. Ними доведено, що правосвідомість і права культура кожної особистості надалі гарантуватимуть верховенство права. А в основі удосконаленої системи правового виховання та правової освіти є високий рівень розвитку правової культури. Вважають, що права культура є провідним чинником демократизації суспільства [13, 64]. Погоджуємося з даною тезою. Вважаємо, що формування правової культури здобувачів вищої освіти в подальшому гарантуватиме верховенство права в Україні.

Важливим аспектом усебічного розвитку особистості здобувачів вищої освіти рівнів бакалаврату та магістратури є висока *правова культура*. Процес формування правової культури має забезпечуватися правовим вихованням. Для даного дослідження важливо зауважити, що правове виховання є виховною діяльністю закладу вищої освіти, сім'ї, правоохоронних органів. Правове виховання має бути спрямоване на формування в студентській молоді правової свідомості, навичок і звичок законслухняності. *Метою правового виховання* здобувачів вищої освіти є формування в них правової культури громадянина України. Найбільш важливими завданнями правового виховання вважаються процес озброєння студентства (як бакалаврантів, так і магістрантів) знаннями законів, нормативно-правових актів та процес формування їхньої правової свідомості [9; 10].

Це поняття тісно пов'язане з правовою грамотністю та правовою свідомістю як внутрішніми переконаннями кожного здобувача вищої освіти як бакалаврату, так і магістратури, у важливості верховенства права та необхідності його дотримання.

Маємо констатувати, що на сучасному етапі розвитку вітчизняної вищої освіти відкриваються широкі перспективи для творчого використання накопиченого досвіду у сфері формування правової культури здобувачів вищої освіти різних спеціальностей. Популяризація ідей правового виховання, а також підвищення рівня правової культури здобувачів вищої освіти потребує індивідуального підходу до студентства у процесі формування їхньої правової культури. У цьому процесі важливо реалізувати принцип зв'язку теорії з практикою в процесі фахової підготовки майбутніх юристів на основі реалізації принципів студентоцентризму й академічної свободи.

Висновки. 1. На сучасному етапі у теорії і методиці навчання існує потреба більш чіткого визначення щодо загальних понять та детермінант «правова культура», «правова обізнаність», «правова

свідомість» і «правова грамотність». 2. Загальними поняттями та детермінантами правової культури здобувачів вищої освіти визначено правову освіту, правову обізнаність, правову грамотність, правову свідомість. 3. Провідна роль у формуванні правової культури здобувачів вищої освіти належить українським університетам, що розробляють змістові й правові основи правової культури (на рівні бакалаврату та магістратури), а також формують правову обізнаність і юридичне мислення. 4. Правова культура є результатом правового виховання. 5. Складовими правового виховання здобувачів вищої освіти є такі: формування в кожного студента системи знань з питань основ держави і права, зв'язок права з навколишньою діяльністю; формування поваги до органів державної влади; прищеплення навичок правової свідомої поведінки; виховання нетерпимості до правопорушень.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в подальшому розробленні практичних рекомендацій з формування правової культури здобувачів вищої освіти в процесі освітньої діяльності на рівні бакалаврату.

References

1. Богачов С. В. Особливості процесу формування правової культури в Україні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2011. № 2. С. 43–48.
Bohachov, S. V. (2011). Osoblyvosti protsesu formuvannia pravovoi kultury v Ukraini [Peculiarities of the process of formation of legal culture in Ukraine]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*. Kharkiv, Ukraine, 2, 43–48 [in Ukrainian].
2. Брижко М. Форми й методи формування правової культури студентської молоді в закладах вищої освіти України наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття. *Дидактика*. 2025. № 1. С. 83–88.
Bryzhko, M. (2025). Formy y metody formuvannia pravovoi kultury studentskoi molodi v zakladakh vyshchoi osvity Ukrainy naprykintsi XX – na pochatku XXI stolittia [Forms and methods of forming legal culture of student youth in higher education institutions of Ukraine at the end of the 20th – beginning of the 21st century]. *Dydaktyka – Didactics*. Chernihiv, Ukraine, 1, 83–88 [in Ukrainian].
3. Детермінанта. (2025). Тлумачний словник української мови. Портал української мови та культури СЛОВНИК.ua. URL: <https://slovnuk.ua/index.php?swrd=%D0%B4%D0%B5%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B0> (дата звернення: 29.11.2025).
Determinanta. (2025). Tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy. [Explanatory dictionary of the Ukrainian language]. Portal ukrainskoi movy ta kultury SLOVNYK.ua. [Portal of Ukrainian language and culture SLOVNYK.ua]. Retrieved from: <https://slovnuk.ua/index.php?swrd=%D0%B4%D0%B5%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B0> [in Ukrainian].
4. Єрмоленко Д. О. Правосвідомість молоді: теоретико-правові засади: монографія. Запоріжжя: КПУ, 2012. 292 с.
Yermolenko, D. O. (2012). Pravosvidomist molodi: teoretyko-pravovi zasady: [Youth legal awareness: theoretical and legal foundations]: monohrafiia [monograph]. Zaporizhzhia, Ukraine: KPU. 292. [in Ukrainian].
5. Кіріяк О. Про роль та значення правосвідомості. 2024. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/law-legal-awareness-pro-rol-ta-znacennia-pravosvidomosti> (дата звернення: 29.11.2025).
Kiriyak, O. (2024). Pro rol ta znachennia pravosvidomosti. [On the role and importance of legal awareness]. Retrieved from: <https://www.hsa.org.ua/blog/law-legal-awareness-pro-rol-ta-znacennia-pravosvidomosti> [in Ukrainian].
6. Міхеєва В. В. Правове виховання українців у системі звичаєвого права. *Вісник національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2013. № 4 (18). С. 53–57.
Mikheieva, V. V. (2013). Pravove vykhovannia ukraintsiiv u systemi zvychaievoho prava [Legal education of Ukrainians in the system of customary law]. *Visnyk natsionalnoho universytetu «Yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho» – Bulletin of the National University «Law Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise*. Kharkiv, Ukraine, 4 (18), 53–57 [in Ukrainian].
7. Правова грамотність як фундамент громадського впливу. 2023. URL: <https://welfare.green/pravova-gramotnist-yak-fundament-gromadskogo-vplyvu> (дата звернення: 05.12.2025).
Pravova hramotnist yak fundament hromadskoho vplyvu. (2023). [Legal literacy as a foundation for public influence]. Retrieved from: <https://welfare.green/pravova-gramotnist-yak-fundament-gromadskogo-vplyvu> [in Ukrainian].
8. Правова обізнаність. 2025. URL: https://www.google.com/search?q=%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B0+%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C+%D1%86%D0%B5&rlz=1C1OKWM_ruUA1181UA1181&oq=%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B0+%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUqCAGBEAAYFhgeMgYIABBFgDkyCAGBEAAYFhgeMgolAhAAGIAEGKIEMgoIAxAAAGIAEGKIEMgoIBBAAGIAEGKI E0gEJMTE0OTdqMGo3qAIIIsAIB8QXEPa6bieNAYw&sourceid=chrome&ie=UTF-8 (дата звернення: 05.12.2025).
Pravova obiznanist. (2025). [Legal awareness]. Retrieved from: <https://www.google.com/search?q=%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B0+%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%B7%D>

- 0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C+%D1%86%D0%B5&rlz=1C1OKWM_r uUA1181UA1181&oq=%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B0+%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUqCAGBEAAYFhgeMgYIABBFgDkyCAGBEAAYFhgeMgoIAhAAGIAEGKIEMgoIAxAA GIAEGKIEMgoIBBAAGIAEGKIE0gEJMTE0OTdQMG03qAIIIsAIB8QXEpA6bieNAYw&sourceid=chrome&ie=UTF-8 [in Ukrainian].
9. Правове виховання у сучасній школі. 2025. URL: <https://naurok.com.ua/stattya-pravove-vihovannya-u-suchasniy-shkoli-37901.html> (дата звернення: 29.11.2025).
Pravove vykhovannia u suchasniy shkoli. (2025). [Legal education in a modern school]. Retrieved from: <https://naurok.com.ua/stattya-pravove-vihovannya-u-suchasniy-shkoli-37901.html> [in Ukrainian].
 10. Правове виховання. Юридична енциклопедія. У 6-ти т. Ред. кол.: Ю. С. Шемшученко. Відп. ред. та ін. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2003. Т. 5: П-С. С. 40.
Pravove vykhovannia. [Legal education]. Yurydychna entsyklopediia. [Legal Encyclopedia]. (2003). U 6-ty t. [In 6 volumes]. Red. kol.: Yu. S. Shemshuchenko. Vidp. Red. ta in. Kyiv, Ukraine: Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana. 5: P-S, 40. [in Ukrainian].
 11. Правосвідомість. 2025. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C#:~:text=%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%E2%80%94%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%20%D1%81%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D1%81%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%2C%20%D1%89%D0%BE,%D0%B4%D0%BE%20%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BE%D0%B3%D0%BE%2C%20%D1%89%D0%BE%20%D0%BE%D1%85%D0%BE%D0%BF%D0%BB%D1%8E%D1%94%D1%82%D1%8C%D1%81%D1%8F%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BC> (дата звернення: 29.11.2025).
Pravosvidomist. (2025). Вікіпедія. [Legal consciousness. Wikipedia]. Retrieved from: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C#:~:text=%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%E2%80%94%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%20%D1%81%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D1%81%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%2C%20%D1%89%D0%BE,%D0%B4%D0%BE%20%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BE%D0%B3%D0%BE%2C%20%D1%89%D0%BE%20%D0%BE%D1%85%D0%BE%D0%BF%D0%BB%D1%8E%D1%94%D1%82%D1%8C%D1%81%D1%8F%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BC> [in Ukrainian].
 12. Пунько О. В. Правове виховання як основний чинник формування правової культури особи в умовах розбудови правової держави України. URL: <https://surl.luzbsidr>. (дата звернення: 05.12.2025).
Punko, O. V. (2020). Pravove vykhovannia yak osnovnyi chynnyk formuvannia pravovoi kultury osoby v umovakh rozbudovy pravovoi derzhavy Ukrainy [Legal education as the main factor in the formation of the legal culture of an individual in the conditions of building a legal state in Ukraine]. Retrieved from: <https://surl.luzbsidr> (дата звернення: 29.11.2025) [in Ukrainian].
 13. Сидоренко О. О., Кухарчук А. В., Ткаченко О. Р. Правова культура: поняття, склад та її стан в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. Вип. 4. 2021. С. 62–64. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2021/15.pdf (дата звернення: 29.11.2025).
Sydorenko, O. O., Kukharchuk, A. V., Tkachenko, O. R. (2021). Pravova kultura: poniattia, sklad ta yii stan v Ukraini. [Legal culture: concept, composition and its state in Ukraine]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*. Zaporizhzhia, Ukraine, 4, 62–64. Retrieved from: http://www.lsej.org.ua/4_2021/15.pdf [in Ukrainian].
 14. Тертишник В. М., Наливайко Л. Р., Фоменко А. Є., Ченцова В. В. Українська правнича енциклопедія. Київ: Алерта, 2023. С. 578.
Tertyshnyk, V. M., Nalyvaiko, L. R., Fomenko, A. Ye., Chentsova, V. V. (2023). Ukrainska pravnycha entsyklopediia [Ukrainian Legal Encyclopedia]. Kyiv, Ukraine: Alerta. 578. [in Ukrainian].
 15. Тимошенко В. Визначальні фактори правової свідомості. *Право України*. 2008. № 6. С. 41–46.
Tymoshenko, V. (2008). Vyznachalni faktory pravovoi svidomosti. [Determinants of legal awareness]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*. Kyiv, Ukraine, 6, 41–46. [in Ukrainian].
 16. Юськів Б. Н. Вербалізація правосвідомості українців в українському паремійному фонді. *Наукові записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. 2011. Т. 24 [63]. № 4. Ч. 1. С. 519–523.
Yuskiv, B. N. (2011). Verbalizatsiia pravosvidomosti ukraintziv v ukrainskomu paremiinomu fondi [Verbalization of legal consciousness of Ukrainians in the Ukrainian paremiy fund]. *Naukovi zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho – Scientific notes of the V. I. Vernadsky Taurida National University*. Kyiv, Ukraine, 24 (63), 4. 1, 519–523 [in Ukrainian].

Hryshchenko Svitlana<https://orcid.org/0000-0002-7981-3578>

Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor
 Professor of the Department of Social Work and
 Educational and Pedagogical Sciences,
 T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»,
 (Chernihiv, Ukraine) E-mail: intensiv3000@meta.ua

Yefremova Olena<https://orcid.org/0000-0002-2085-9088>

PhD of Law, Associate Professor of the Department of Law,
 Philosophy and Political Science
 T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
 (Chernihiv, Ukraine) E-mail: Yefremova111999@gmail.com

Hryshchenko Alexandra<https://orcid.org/0000-0002-3725-8094>

PhD of Law, Senior Lecture
 of the Department of Law, Philosophy and Political Science
 T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
 (Chernihiv, Ukraine) E-mail: pravo3000@bigmir.net

GENERAL CONCEPTS AND DETERMINANTS OF LEGAL CULTURE OF HIGHER EDUCATION STUDENTS

Problem. *The process of forming legal culture, legal awareness and legal consciousness of Ukrainian higher education students requires the search for new ways of implementation and their actualization. The leading role in the formation of the legal culture of higher education students belongs to Ukrainian universities. Domestic universities develop the content and legal foundations of legal culture (bachelor's and master's levels), and legal awareness and legal thinking of education students are also formed.*

The purpose of the proposed research is to determine the general concepts and determinants of the process of forming legal culture of higher education students of domestic universities.

Research methodology is based on the general principles of philosophy, basic modern provisions of pedagogical science, psychology and reflects the essence and content of the formation of legal culture of higher education students of bachelor's and master's degrees of various specialties.

Object of research: educational process in higher education institutions of Ukraine.

Scientific novelty. It is substantiated that the general concepts and determinants of the legal culture of higher education students of various specialties are legal education, legal awareness, legal literacy, legal consciousness.

Conclusions. 1. At the present stage in the theory and methodology of teaching, there is a need for a clearer definition of the general concepts and determinants of «legal culture», «legal awareness», «legal consciousness» and «legal literacy». 2. The general concepts and determinants of the legal culture of higher education students are defined as legal education, legal awareness, legal literacy, legal consciousness. 3. The leading role in the formation of the legal culture of higher education students belongs to Ukrainian universities, which develop the content and legal foundations of legal culture (at the bachelor's and master's levels), as well as form legal awareness and legal thinking. 4. Legal culture is the result of legal education. 5. The components of legal education for higher education students are as follows: the formation of a system of knowledge in each student on the basics of the state and law, the connection of law with environmental activities; the formation of respect for state authorities; instilling skills of legally conscious behavior; the education of intolerance to offenses.

Keywords: higher education students, legal education, legal culture, legal awareness, legal literacy, legal consciousness.

Стаття надійшла до редакції 27.11.2025 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор **Тимошко Г. М.**